

ІВАН

М

АНЖУРА

Тыя Мсін
Болатин

ПОЕМА

КАЗКА

ІВАН МАНЖУРА
1851-1893

Тысячи Волн

Поэма-казка

*Шановному
Івану Григоровичу Василенкові*

Згадайте-бо, а чи давненько
В моїй голівоньці смутненько
Чмілі ледачії гули!
Гули чмілі, а це відколи
Натомість щиро ярі бджоли
Гніздо у ній собі звили.
Робочі єсть, та через матку –
Усе чогось-то мало „взятку»,
Немов в ізматченім рої...
Ох, не бджілки ото невдашні,
Усе то мрії необашні,
Та щирі думоньки мої.
Нівроку їм, нехай ведуться,
Комусь-то може і здадуться
Вони під той ледачий час,
А поки що ми по-старому,
Щоб з серця збавити оскому,
Потягнем «гіркої» не раз.

*25.XI.1890 р. б.
Ів. Манжура*

ей, було це за дідів,
Ні, брешу, – за прадідів:
За царя старого Хмеля,
Ще як миру було жменя,
Чи то, може, й за Панька,
Як земля була тонка –
Так що носом де не ткнеш,
Там і воду було п'єш...

Та тоді, як Січ рідненька
Ще була собі маненька:
Тільки-тільки оселилась
Та гаразд не охрестилась
В славних сварах з бузувіром
За святий хрест та за віру.
Де сидить тепер німота
Та єврейська дранота,
Чорномиза та грешня,
Серби тощо, волошня –
Там в ті пори нерухомий
Степ, з косою незнайомий,
Як той дим, до моря слався,

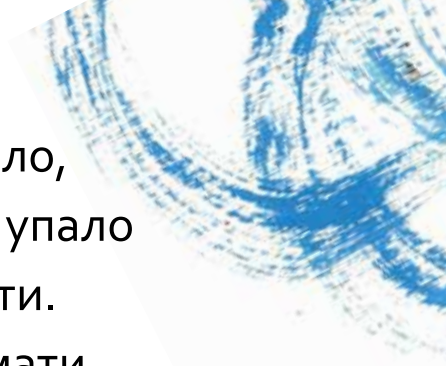

Лиш бабак у нім кохався,
Вільно вергав могилки,
Що й тепер, мов купинки,
Бовваніють на цілинах
У південних скрізь країнах.
Через цей-то степ даветний
Славсь Муравський шлях славетний
Аж до моря з-під Полтави...
Вже нема його і слави!
Праворуч його ж висока,
На розпутті одинока
В небо висила могила,
Що собою розділила
Кримський степ від Запорожжя,

На могилі тій сторожа
Дня і ночі пильнувала,
Чи орда де не рушала
Та не йшла на Україну
На лиху людям годину.
Ту сторожу а щолітку,
Тільки виткне весна квітку,
Запорожжя висилало,
А чумацтво харчувало.
Ніс той сало, хто йшов з дому,
Той же рибу, котрий з Дону,
Сіль – хто з Криму – та шаг грошей.
Чим пайок ще не хороший?

Одного раз літа стало,
Що на трьох братів упало
Ту сторожу відбувати.
Не яких братів, бо мати
Не єдина їх зродила,
Вже-то Січ так поріднила –
Що куди тобі і кривні.

От як стало їм на времні –
Ну, брати ось виступати
Опрощення приймати
З товариством, з січовою
Із покровою святою...

Наостанці підгуляли,
Далі коні посіддали,
Поторкали в потебеньку
Та і з богом помаленьку

Гей, травиця зеленіє,
Чисто полечко линіє!
Ідуть наші молодцями
Навмання, скрізь манівцями;
Бакаї й перекалки,
Макортети та балки
Їм ніпочім, не зблукують!
Вдень на сонце поглядають,

А вночі веде дорога
Та велика, що у Бога,
З України аж до Криму,
Хто ж говоре, що до Риму,

Як у загадці та г а с я
Через небо простяглася.
Їдуть так не день, не три дні,
Вже у саквах самі злидні,

Ані хліба ні крихтини,
Ані солі порошини!
Їм байдуже, не турають
Та друг дружку розважають:
«Тут ось скоро будуть пущі,
Непролазні тії гущі,
Де страшенні усі змії,
Злі перевертні, манії,
Поторочі, упиряки,
Відьмаки та вовкулаки
Давнім сельбищем сидять,
Капость людям гоноблять.
Так отам ми пополюєм,
Може, що і загорюєм
Де ласіше за тетерю
Ще сьогодні на вечерю».

Як дістались ось діброви,
Подались ураз на влови;
Глядь, ще й сонечко не сіло,

Тільки трохи звечоріло,
Навезли тії здобичі,
Наче де на вечорниці
В складку хлопці та дівчата
Назнесуть курчат до ката!
Мов в купальну ніч на грищі
Розіклали ось кострище
Та й засіли околеса,
Як рибалки коло плеса;
Дичину ото печуть,
Теревені собі гнуть.

От базікають, а далі
Наче змовились удалі,
Враз ущухли...

«Ось неначе
Дитинча мале десь плаче?» –
Хтось з їх мове. Ісхопились,
Як навкруги ж огляділись,
Враз набачили здорове
На дубах гніздо орлове...

Та й гнізда того чимало:
Аж дванадцять дубів вслало,
Мов як шапкою накрило,
Ще й обошні захватало!

«Що ж тут довго міркувати?..
Треба лізти та дознати,
Може, й справді який біс
Дітську душеньку заніс
З глуму в пущі ці трекляті..
А довідаймось, хлоп'ята!» –
Каже ватаг до своїх, –
Та й подрались, мов на сміх,
Наче діти по граки,
По дубах тих козаки.
Як ізлізли – аж хлоп'ятко
Простягає рученятка
Та кувака істихенька,
Мов жаліється без неньки.
Засмутились чуприндірі,

Лап та й лап за бриті гирі...
А найстарший крутнув вуса,
Напрутив його, як в пруса,
Та і каже:

«Що ж, панове,
Пелюшки ану готовить!
На поталу чорт зна кому

Не зостатися ж малому
Незмисленному дитяти?»
Зараз кожен свої шати
Не шкодіє, рве шовкові...
І незчулись, як готові
Пелюшки хоч паненяті!
Ось прибрали найденя те
Та і пестять в переміну
Богоданую дитину...
Той обручик йому струже,
Той співає «темний луже»,
Третій озьме – почукика,
А воно вже і не пхика,
Буцім тут його оселя,
І колиска, і постеля.
Ось малого як приспали,
Побратими й загадали,
Як назвати найденятко,
Та ще хто йому за батька
Із козаків оце стане

Та до літ його догляне...
Так сумують утрюх мовчки,
Кожен люльку собі смокче.
Це ж ось ватаг стрепенувся,
Тихо в вуса осміхнувся,
З рота викинув «зіньківку»,
Вибив попіл об підківку
Та й говоре:

«Товариство!

Так як це гніздо нечисте
Ми нагибали всі враз,
Та ще к тому проміж нас
Ось на варті цій козацькій
Поведеться все громадське,
Раю вам я: хай дитина
Ця всім буде нам за сина...
Не обидно буде всім,
А назвім його Трьомсин».

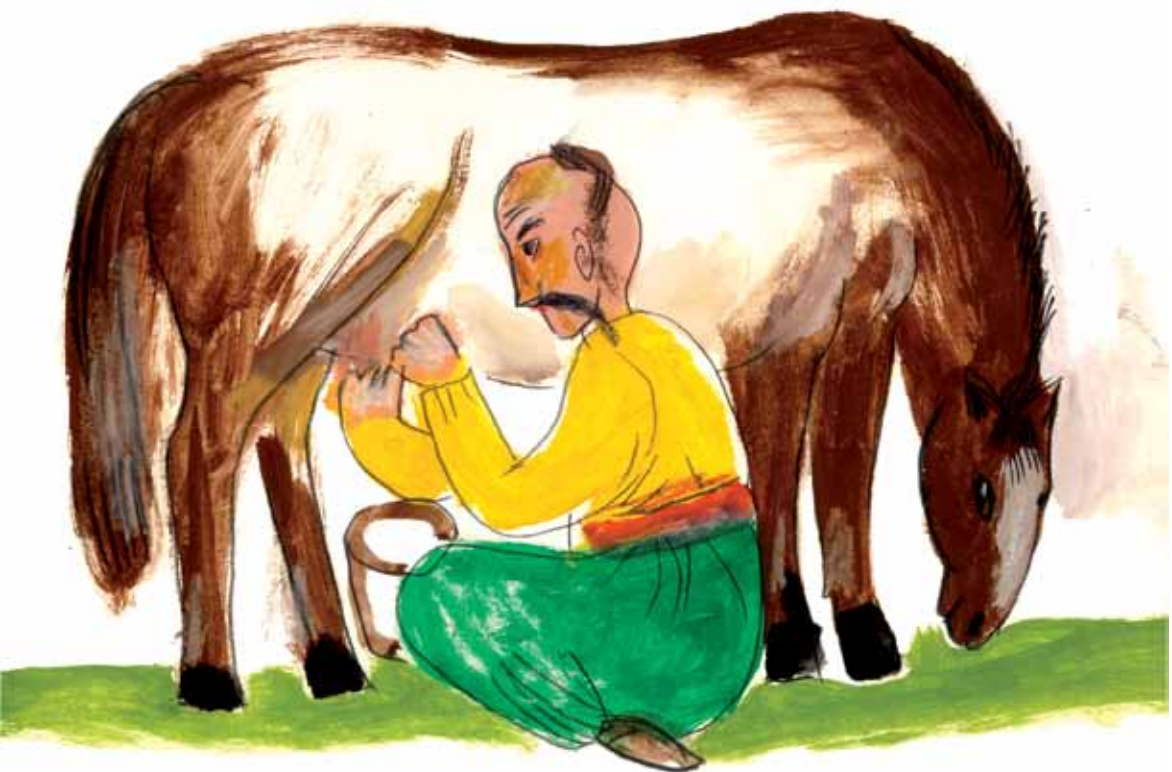
Так на цім і поставали
Та Трьомсином і прозвали.

Там вже з кишла одрядили
Одного добуть кобили
Чи в ногайців, чи в кімлик,
Добро дійної навік.
Двоє ж тут із бур'яну
Курінець такий, що й ну –
Згонобили, вхмизували,
Щоб дощі не заливали;
З сідел ліжко примостили,
Бо колиски не зуміли,
Та чи й личе козаку
Знати снасть-бо отаку?
Тут посел аж ось звернувся,
На кобилу роздобувся,

І не наборг, не за гроші,
За огляди три хороші,
Бо такі права колись
У віки оті велись.

Кожен брат з їх по черзі
Ту кобилу обережно
Мав напаси, іздоїти
Та малого нагодувати

Спотинову хоч із соски,
А побільша – просто з ложки..
Ой, не буде й рідна мати
Так-то щиро доглядати
Хоч би й рідную дитину,
Як вони того Трьомсина!

А Трьомсин собі росте,
Мов, як кажуть, з води йде,
Що на Петра став ходити,
А к Іллі вже виїздити,
Де як інколи пошлють
В недалеку його путь.
Ось йому уже і зброю
Посправляли, та з собою
Скрізь у роз'їзди ну брати,
Поманеньку обучати
Запорозьких всіх звичаїв

Та лицарських обичаїв:
Як у лаві й поодинці
Стати супроти ординців,
Чи то стятися з жовніром,
Де як трапиться, приміром...
Скоро все він перейняв,
Що й старих вже заломляв.

Стала осінь облягати,
Вже пора їм і до хати,
Не до хати, так у Січ,
На курінну теплу піч,
Бо чумаки шлях скінчали –
Більш харчів не вистачали,
Та й під осінь та негоду
Їм-бо вражого походу
Вже не страшно, бо не йдуть
Кримці на зиму у путь.

«А з Трьомсином що казати,
Чи з собою маєм брати,
Чи хай їде, сам де знає,
Щастя-долі пошукає?»
Так один 'дного питали
Та у руку враз ховали
Коло ока щось таке,
Незвичайне та вогке,
Чи мошку, чи запороху,
Та й соромились потроху.

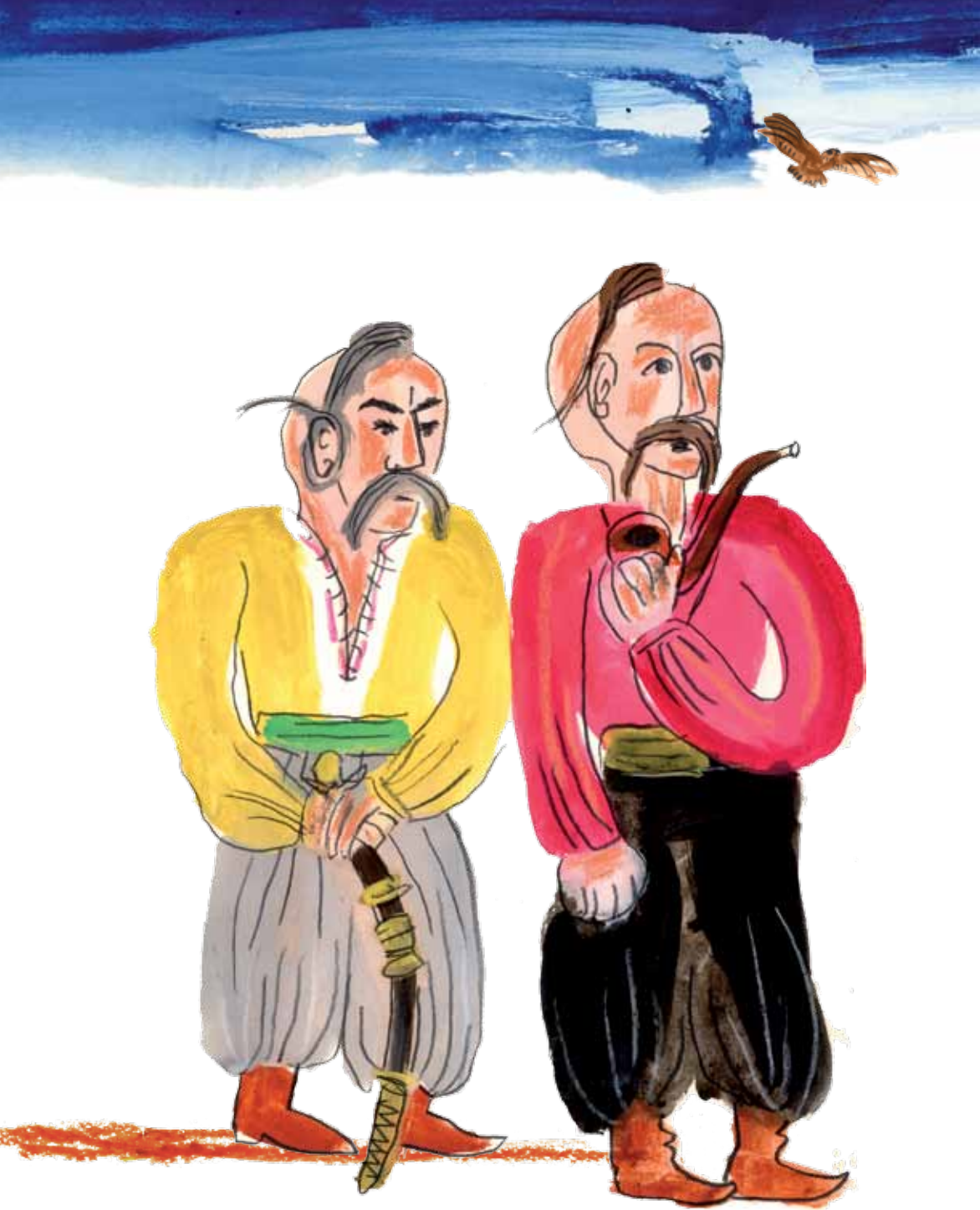
«Це хай буде в його волі,—
Він розумний вже доволі...»
Запитали у Трьомсина.
Він і каже:

«Ви єдина
В мене тільки і родина...

Радий я вам відслужити,
До смерті вас доглядіти,
Як мене ви доглядали,
На поталу не подали».

«Шкода, сину, ції праці,
Ми й самі ще не ледачі,
Ще як-небудь бо до ями
Дочвалаємо і сами...
Ти ж но їдь в другі царства
Добувати лицарства,
Більше світу повидай
Та тоді й до нас вертай».

Розпростались, обнялись,
Стілько видко подались
Козарлюги ж на квартирі,
А Трьомсин – на всі чотири!

II

Скоро казка ця плететься,
Та в житті не так ведеться;
Не скажу вам, чи зимою,
Чи вже красною весною,
Чи улітку, восени,
А чи скоро, а чи ні
Приблукав він в якесь царство,
Незнайоме господарство,
Скрізь по царстві проїжджає –
Служби там собі питає:
Може, в війську у царя,
Може, де в багатиря,
Хоч у сильного магната, –
За науку, не за плату,

Він би щиро послужив,
Честі-славоньки зажив.

«Дарма, кажуть йому, праці!
Не шукай цього, козаче,
Бо у славнім цьому царстві
Змій осів на господарстві.
Господаря попсував,
А дружину його взяв
Та й живе з нею, ледащо,
Звівши славний рід нінащо.
Стільки-стільки тих царів
І яких богатирів
Вже не сікалось до його,
Що ж бо маєш,— аж нічого
Силі вражій не подіють
І гуртом не подоліють».

Як почув Трьомсин ті речі
Порозправив дужі плечі,

Так у нїм й заклекотїла
Богатирська чесна сила.
Захотїлось в чеснїм полі
Пошукати щастя-долї,
Злому Змієві не дати
Дїла правого псувати.
Враз сїдла коня тугенько,
В стремено ступа легенько,
Вправо, вліво повертає,
В чисте поле поїжджає.

А чи скоро, чи не скоро,
Тїлько так в обїдню пору
Наїздить на пречудовий
Десь замчище він змійовий.
Понавкруги об'їжджає,
Як достатися шукає
В замок той та у палати,
Бо ворїт нїде не знати:
Що навкруги рїв глибокий,

За ровом паркан високий,
Хоч би мостик або хвіртка.
Перелаз або так дірка...
Так чорт має і признаки,
Як добратись до звіряки.

Він вже думав нагукати,
Аж оце... пречиста мати!
Щось, як грім, загрохотіло,
Скрізь одразу потьманіло,
Загарчало, захарчало,
Ниць усе поприпадало:
Як мошка та, як і птиця,
А навкруги вся травиця
Пала, наче під косою...
Потягло мерлятиною,
На калині лист опав,
Аж огось і Змій упав.

«А чи слихом це чувати,
Молодця увіч видати!

Я-бо думав, що хижак
В темних пущах там – орляки
Вже давно тебе пожерли,
А тебе, дивись, поперло!..
То-бо я тебе маненьким
Затаскав туди від неньки!
Як же нам тепер годитись,
Будем битись чи миритись?» –
Так гука Змій на Трьомсина.
«Вже ж що битись, зла личино!
Богатир на те і в Бога,
Щоб стреляти вас якмога!
К тому ж ти, мара погана,
Обезбатчив мене рано,
Куреня і роду лишив,
Та щоб я тобі облишив?»
«Дми ж тічок», –
Загрімав Змій.
«Дми попереду ти свій!»
Змій дмухонув, і одразу

По диявольськім мов сказу,
Як млинець на сковорідці
Чи полій по мерзлій річці,
Зливсь тічок із чавуну.

«Це тобі вже ану-ну!»
Глянув мій Трьомсин на небо,
Потім того навкруг себе,
На господню милость здався,
Як дмухоне... Розіслався
І йому тічок, та чисто
Весь із міді, а нечистий
Як побачив, що тут діло
Неабияк заварило,
Як дмухоне... Влився срібний,
Вже аж сяяв, мов той блідний
Повний місяць серед ночі...
У Трьомсина ж – сліпе очі!
Злився надто золотий...

Гей, аж лози розляглися,
Як на ратищах стялися
Та ударились меженне...
Тільки канцур'я нікчемне
Скрізь посипалось навкруги!
Розіходяться ось вдруге,
Тяжко б'ються булавами,
Далі того – келепами,
Все на мотлох потрощили,
Ще ж удосталь в кожнім сили!

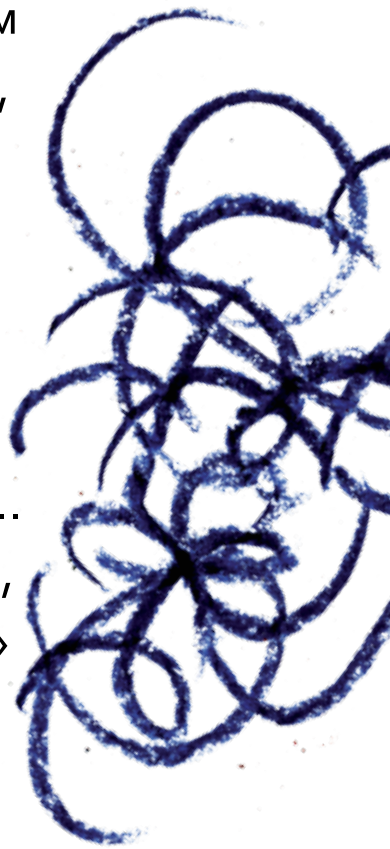
Стало сонце примеркати,
Став Зміяра уклякати,
Це ж ось пав він на коліна
Та благає так Трьомсина:
«Ой лицарю, ти мій друже,
Ось не бий мене-бо дуже,
Забери собі слугою;
У три роки із тобою
Ми у світі всі царства,

Де які єсть княжества
Під кормигу заберем,
А князів тих попсуєм...»

«Лепська, бісе, це балачка
Та погана повелачка
У роду вашім ледачім!
Як до лиха, так не знать чим
Заприсягне – як що й путнє,
Дай же волю, так на кутні

Засмієшся ще й не раз!
Із тобою один сказ:
Де нагибав – потолочив,
Щоб ти й світу не морочив!..
Краще сказуй, твар завзята,
Де подів ти батька й мати?»

«Ніде правди в бога діти;
Батька вже нема на світі,

А безщасна твоя мати
Прожива в он тих палатах».

«Щастя, бісе, що хоч ненька
Ще жива моя миленька,
Хай я в неї розпитаю,
Та тоді тебе й скараю».

Ось до замку приступили,
З усієї Змій тут сили,
Наче в жлукто, як гогоне,
Як заплеще, як криконе...
Де і влився міст широкий
Через рів отой глибокий
Ще й ворота препросторі –
Штучно-мудрі на дві створі
Хтось таємний та незримий
Одчиня ось перед їми.

Анічирк душі живої!...
Тільки левів страшних двоє
Ось у брами, мов собаки,
Враз роззяпивши ротяки,
Так-то ревище влили,
Що мурашки аж пішли
У Трьомсина попід шкурой.
«Цить-но, Босий, цить-но, Мурий!»
Циркнув Змій на ту охоту,
Та й впустили у ворота.

Край ось двору, де палати,
Зустріча їх його мати,
Як Трьомсина тільки вздріла,
Та у крик й заголосила:
«Мій синочку, не по волі,
По тяжкій-бо по неволі
Я зляглася із марою...

Він тебе вночі маною
В мене викрав із-під боку.
Як вже я його, мороку,
Не молила, не прохала,
Кривавицею ридала
Не чіпать тебе, так ні,
«Не знести його мені, –
Каже, – дійде він до літ,
Так зав'яже мені світ».

«Годі, годі, моя ненько,
Слава богу, все ладненько!
Треба тільки ось катюгу
За усю його наругу –
Ворогам нашим на ляк –
Де завісити на гак.
Хай повисить, – там побачим,
Може й інше як віддячим».

Як сказав – так і зробив –

На гак Змія почепив
Та й пішов скрізь по льохах,
По коморах, по стайнях
Роздивлятися на спадки.
Він, сердега, – нема гадки,
Як матуся його туже,
Що завісив він подружжя
Дорогее її, душку,
Як на кринпуль тую тушку
Віша де різун ягнячу.
«Стій же, я тобі віддячу!» –
Дума щира його мама,
З неї мало ще, бач, страму!

Спадки вийшли чималенькі:
У закромах скрізь повненько,
Хліба зерном і в помолі
Заготовлено доволі...
А що злота, самоцвітів,
То, навдаку, в цілім світі

Чи й знайшов би ще другого
Скарбу пишного такого!
Все до діла, по-хазяйськи,
Щирим оком господарським
Оглядівши, відпочити
Та матусю навістити
Він вже рушив, коли це
Під ногами вздрів кільце.
А під ним чавунну ляду,
Щиро пригнану к прикладу,
Що у землю аж вросла
І травою поросла.

Він одкинув, аж під нею
Льох страшенний, глибиною
Буде з сотню сажнів сміло.
Зиркнув вглиб, аж там мигтіло,
Наче жар де на загнітці.
Роздивився – аж і східці
Всі забрезкли, мов в сметані,

У тій плісняві поганій.
По слизоті він сміленько
Став спускатися спішненько,
Як насподі ж опинився
Та в темноті роздивився,
Баче – огир богатирський
На цепурі бузовірським
Замордований стоїть
Та з ясел вогонь трубить.
Бо у його, миле браття,
В яслах там – саме багаття;
Огир жар той поїдає,
Чорним димом запиває:

«Боже, – дума, – от так огир,
Це не коник мій убогий,
Саме буде під мій хист!»
А очима так і їсть
Диво-огиря, любує,
Розгляда його... Аж чує –

Кінь до його заіржав,
Мов людина, промовляв:
«Гей, хазяїну миленький,
Мій голубчику сивенький,
Мабуть, біг тебе наніс,
Бо, ждучи тебе, я вріс
Вже у землю по коліна!
Дай мені хоч клопоть сіна
Ще й погожої води,
Та де хоч тоді веди».

Мій Трьомсин такий раденький,
Що забув і про рідненьку,
І про те, що відпочити
Ізбирався, вдовольнити
Кониченька поспішає,
На яку й ступить – не знає.
Як же вивів на світ Божий, –
Що вже кінь то за пригожий!
Шия колесом мов гнеться,

Грива кучерями в'ється...
Що ж ті перса, що ж та спина!
Золота одна шерстина,
Друга срібна, – весь аж світе,
Як де в пані самоцвіти!
«Ну, хазяїну, мій друже, –
Кінь говоре, – тобі дуже
За твою я вдячен ласку!
Ось пусти-бо пустопашки
Ти мене тепер по волі
Погуляти в чистім полі,
Я за три дні напасусь
Та до тебе і явлюсь,
І тоді навік в послузі
Я у щастеві й у тузі
Стану вже тобі! Прощай,
Через три дні виглядай».

III

Тричі сонечно ховалось,
Тричі, ясне, і вмивалось,
Ось зіходе учетверте,
Кінь біжить золотошерстий,
Степом просто так і чеше,
Копитами вогонь креше;
Що не скоче – то і гони,
А напнеться, так з розгону
Перелине і байрак.
Як де інколи сугак
Перескоче бур'янину,
Та нема йому ні впину,
Ні втоми – наче тому
Суховію степовому.
На сніданок раним-рано
Вже він став ось біля брами,
Копитами ню торкає
Та Трьомсина викликає.

Мій Трьомсин тільки почув –
Із-під ліжника майнув,
Не зодягся і не взувся,
Сіряком тільки напнувся
Та і гайда до воріт, –
Байдуже, що без чобіт!
Встяж ворота відчиняє,
Диво-огиря стрічає.
«Що, лицарю-бо мій жвавий,
Так заспався? Чи лукавий,
Може, часом як підніс
Маківок тобі під ніс? –
До Трьомсина кінь шуткує.
– Та дарма, бо заночуєм
В шані ми та у покої
Вже не скоро із тобою!
Ну, молись та убирайся,
Всім до діла припасайся,
Не так харчем та водою,
А бери найкращу зброю
Задля себе й задля мене,

Та швиденько і дременем
В чисте поле полювати,
Нечисть в державі стреляти».

Нашвидку Трьомсин убрався,
До матусі попрощався,
Став із двору ось рушати;
Чує – ззаду щось за шати
Наче шарпа його стиха.
Він оглянувсь: що за лихо?
Леви ті за ним біжать,
Як коти собі вурчать,
За стременилька хватають,
Тільки як не промовляють.
Він було за малахай,
Кінь же каже:
«Не займай, Бо вони нам у дорозі
Певно стануть у помозі,
Як ставали у помогах
З батьком нам твоїм в дорогах».

Тільки виїхав він з двору
Та покрився геть за гору,
Як матуся його щира
Зараз – стриб до бузувіра,
Гак той к бісу одриває
Та до Змія припадає:
«Мій миленький, мій сердусю,
Світе ясний, моя дусю,
Як же ти тут занепав!..
Щоб навік же він пропав,
Як тобі так понакоїв!
Ось ходімо до покоїв,
По-старому погуляймо,
Може, що і пригадаймо,
Як би нам його стробити,
Щоб не мав він з тебе кпити».

Зараз рани ті смердючі
В його бане та цілючі
Дорогі масті кладе,

До палат його веде.
Посідали, п'ють, гуляють, –
Воля вільна, – виробляють
Там таке, що й не дивись,
Краще плюнь та й одвернись.
От як грець переламав,
Хміль же покотом уклав,
П'яний Змій лежить – гогоче.
А вона-то чортороче:
«Цить-бо, милий, та порадь,
Як би нам його стерять...»

Тут Зміяка загарчав:
«От що, люба, я прираю:
Десь-то-не-десь, я й не знаю,
Аж за морем пісковим,
Може, чула, так за ним
Дві гори страшенні є,
Одна одну усе б'є...
Цілий вік вони сваряться,

На хвилину розбіжаться
Мало-мало та з розгону
Одна одну як лусоне –
Так земля тільки здвигнеться,
В морі хвиля сколихнеться,
Ясний світ бурун заступе,
І ніхто к їм не підступе...
Бо за гори ті ніяка
Ані птиця, ні звіряка,
Хоч тобі б і манівцем,
Не проскоче вже живцем.
За тими-то десь горами
Млин з чудовими крилами, –
Сам і меле, й засипає,
Й на погоду навертає.
Іздавен стоїть, нікому
В цілім світі невідомий.

Так ось слухай-бо, коханку!
Як поверне він до замку

Та до тебе у палати
Піде зараз розпитати,
Так ти наче розхворійся
Та йому і розжалійся:
Буцім чула через люде,
Що, мов, легше тобі буде
І одлигне все від серця –
Якби тільки борошенця
Із млина того дістати
Та перепічку сплескати,
Крихту хоч її ковтнути....
Чи не зможе він добути?
Він тобі вже не відкаже,
Як поїде ж, то й поляже
Головою у тих гір.
Нам же буде із тих пір
Вже безпечно удвох жити»!

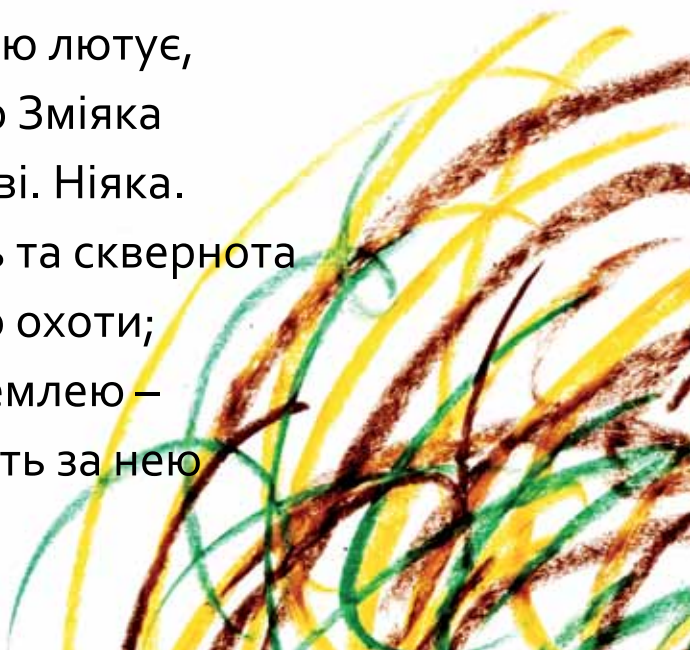
«Тільки як його б стробити», –
Люба ненька додає

Та і знову за своє.
Регіт, співи, п'ють-гуляють
Та Трьомсина проклинають.

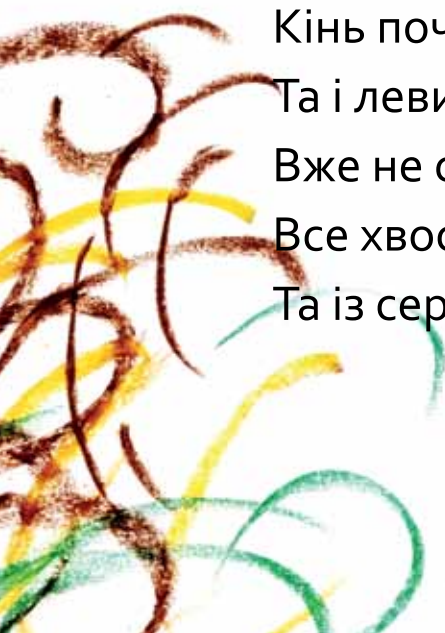
Чи то вихор в степу в'ється,
Чи з ордою козак б'ється,
А чи сокіл чаплі кібче,
Чи орел у хмарі клекче?
Ой, не вихор то кружає,
Не орду козак туряє,
І не сокіл чаплі кібче,
Не орел у небі клекче,
То Трьомсин отак полює
Та над нечистю лютує,
Що завів було Зміяка
В його державі. Ніяка.
Та вже погань та сквернота
Не втече його охоти;
Де яка і під землею –
Леви винюшать за нею

Та самі як не утнуть –
На признаку подають,
Він же їде, та й кінчає,
І на плід не покидає.

От з цим ділом як управивсь,
Марно він в степу не ґавивсь,
А додому поманеньку
Відпочити коло неньки
Та розважити безщасну
Рушив степом скрізь хвилястим.

Став до замку наблизитись,
Кінь почав ось торопитись,
Та і леви щось того –
Вже не слухають його,
Все хвостами ребра б'ють
Та із серця аж ревуть.

Він коня свого питає,
Той йому й відповідає:
«Це-бо леви, бач, почули,
Що великі в замку гулі
Ненька з Змієм підняла,
Та тебе так прокляла...»

«Отаке! –
Трьомсин говоре, –
Подивися лишень вгору,
То й побачиш, як на башті,
Мов погодка де на мачті,
Змій за вітром он хилє
Й зупинитись не здолає».

А матуся – душа чула –
Тільки здалека почула
Те ось ревище ільвине
Та до Змія:
«Господине!

Ось очуняйсь, моя втіхо!
Чи ти чуєш, яке лихо?
Повернувся наш гульвіса,
Що робити йому в біса?..
Ось ходімо, на гаку,
Щоб була не по знаку
Наша вдвох йому намова,
Я завісю тебе знову».

Потахтарила мороку
Самотужки на високу
Знову башту й почепила
На гаку нечисту силу,
Як Трьомсин його скармачив,
То ж із степу він і бачив,
Що Зміяка так і висить,
Як він мав його завісить.

Ось Трьомсин як дома став,
Зараз коника убрав,

По шматку тим левам кинув
Та швиденько і полинув
До матусі у палати
Про здоров'ячко дізнати.
От в світлицю уступає,
Баче – неня так конає,
Що й головки не зведе.
Ледве голос подає.

Він до неї: «Неню мила.
Що це вас таке зостріло,
Чи зле лихо, чи хвороба,
Може, проклята худоба,
Наш поганий лиходій,
Не накоїв чого Змій?»

«Ні, про його байдуже,
Тільки, мабуть, що це вже
Більш мені не животіти...
Не успіла й замолити

Гріх страшений свій у бога,
Аж і смерть коло порога...
Ох, казали мені люде,
Буцім легше тоді буде
І одлигне все од серця,
Якби трошки борошенця
З одного млина достати
Та перепічку сплескати,
Крихту з неї хоч ковтнути,
Тільки де його добути?»

«Неню мила, нема в світі,
А чого б не мав зробити
Я для вашого покою,
Лиш би взнати, де й якої
Тільки взятися пути,
Щоб млина того знайти?»

«Ой і радили мене.
Та таке-то, бач, страшне...» –

Тут вона йому до слова
Розказала оту мову,
Де і як собі один
Той чудовий стоїть млин.

«Тільки й всього?
Не журіться,
Краще як переможіться,
Борошенця, не я й буду,
Як у тиждень не добуду».

Тільки змовив та й рушає,
Одмах коника сідлає,
Не дає йому й спочити,
Мусить матері вслужити.
На охоту свою свиснув,
Острогами коня стиснув
Та й подався, й сам не знає,
Де млина ще відшукає.

IV

й хвиляють густі лози
Козакові у дорозі,
Та нема кого спитати,
Де млина того шукати.
Скоро й тижневі кінець,
Марно тільки молодець
По степу кружає-блуде,
Під собою коня нуде.
Раз ото відпочивати,
Кониченька попасати
Став лицар мій край могили;
Кінь як гляне...
Боже милий,
І лиця нема в Трьомсина!
Ізмарнів-бо козачина,
Як та дівчина-небога
Ізмарніє без милого.
«Треба як допомогти,

На тропу вже навести», –
Дума кінь та і говоре:
«Ой козаче, якесь горе
На душі у тебе є.
Я-бо бачу, ось тее...
Крушать думки тебе дуже,
Ось не тайся, милий друже!»
«Ох, мій конику любенький,
Єсть журба ще й неманенька:
Поступивсь я своїй неньці
Роздобути борошенця
З невідомого млина...
Та те горе, що чортма
І признаки, де, у ката,
Нам млина того шукати».

Тут коневі він про гори
Самобійці та про море
Піскове те розказав.
Той же так відповідав:

«Не журися, ось лягай,
Спокійненько спочивай,
Хай на завтра, як поїдем,
Що не буде, а к обіду
З борошенця того ми
Вже наварим катлами».

Де вже там йому і спалось,
Цілу ніч, гляди, гикалось,
Бо як тільки неня мила
Із очей його спустила,
Знову гульки підняла
В замку з Змієм та кляла
Так-то бідного тімаху
Щирим серцем, що із жаху
І мертвяк би острахнувся,
В домовині повернувся.

Тільки зірочка ясненька
Світова та веселенька

Ось із моря зірнула
Та на мир наш позирнула,
Кінь вже буде:

«Гей, козаче!

Розіспався, мов неначе
Лежебока у перинах!
Не така тепер година!
Щоб на сон нам знемагатись,
Хутше треба поспішатись,
Поки з пісків не опала
Ще роса, що вгамувала
Море те, і не в силах
Заступити вони шлях».

Миттю ось Трьомсин вставає,
Враз сидельце накладає
Та й руша по холодочку
Без дороги й без слідочку.
От як стала зоря трохи
Золотити степ широкий,

Замаячили і гори.
Їм це саме у ці пори
Розіходитись припало.
Коник тільки мало-мало
Понапнувся, та як скочив –
В суточки ураз проскочив, –
Наче блискавка майнув,
А за ним і лев махнув,
Тільки Мурий – молодий,
Другий – Босий же – старий,
Щиро вже як там не брався,
Геть у пісках десь зостався.

Ось Трьомсин як зупинився,
Зняв шличок – перехрестився;
Баче – ось гора горою,
Аж у небо головою
Чудовидий млин стоїть...
Тільки чуть, як шарудить,
Наче те в мішку насіння,

Усередині каміння...

Де й зерно – не знать – береться,
Просто борошно іллється,
Як вода, й не убуває.

Він умах з коня злізає,
В лантушок а чималенько
Борошенця ось тугенько
Враз набив, хоч і рушати,
От коня став повертати,
Як погляне – ажно горе! –
Ізійшлись докупи гори,
Тільки щілину вузеньку
Попустили та пильненько
Стережуть, мов калавури,
Бідолаху.

Це ж ось Мурий,
Лев той щирий, як почув,
Що хазяїн повернув, –
Не схотів і підождатись,

Ну додому швидше братись –
Та й ускоч в той прохідець...
І не зуздрів молодець,
Гори як його стиснули...
Тільки бачив, як линула
Із-під їх гаряча кров.

Гори наче вдовольнились,
Як тією кров'ю вмились,
Знов розходяться тихенько,
Диво-огир тут шпаркенько
Припустив та і проскочив
Геть за гори...

Глядь – ув очі
Вже страшенна піскова
Хуртовина насува.
Море ж теє піскове
Бурунами аж реве.
З ніг сердешного коня,
Мов билиноньку, валя...

От пісок їх загребе!..
Це ж ось чують – щось реве,
Та страшенно – так що й Боже!

«Це вже, певно, нам допоможе!
Покрепись, козаче, трохи,
Зараз лишать запорохи.
Це, бач, нашого Боска
Хуртовина ця мерзка
Десь нагнала й захопила,
Вся на його тепер сила
Піде враз», –
Так коник мове.

Не на вітер його слово;
Стала хвиля ущухати,
Буруни ті западати, –
Тут ось Диво приналіг,
Виніс враз на переліг.

«Хай йому стонадцять кіп
Всього злого! Це коли б
Не зійшло на левів лихо,
Певно, неньці була б втіха!
На хвилину ось спочиньмо
Та тоді вже і полиньмо,
Щоб застати нам рідненьку
Не на лаві, а живеньку», –
Чи усмішки, а чи з горя
Кінь Трьомсинові говоре.

Тим же часом у мамулі
Там у замку такі гулі,
Та музики, та триндики,
Що не всидів би й каліка!
Все гаразд, та чогось милий,
Невеселий та похилий,
Сів ізранку кінець столу,
Попустив баньки додолу
Та й замислився похмуро.

То вже чує, клята шкуро,
Що йому це у палатах
Тут не довго панувати,
Ось-бо скоро на господу
Буде наш лицар з походу.

А вона-то біля його
Побивається, небога,
Як у вічі не ускоче
Та любесенько белькоче:
«Мій ти пане, не смутися,
Глянь на мене, звеселися,
Любе серденько, як я,
Бо того вже гультя
І пісок давно загриб!..»

«Ні, коханко, це коли б –
Як ти кажеш – та й збулось!
Я-бо чую, що аж ось
Незабаром ворог мій

Буде дома! –
Каже Змій. –
А як так, то треба нам
Пригадати, як ік псам
Одрядити його знову...

Так мою-бо слухай мову:
Десь у морі-океані
Всякі єсть чуда погані –
І великі, і малі,
А страшеннії та злі,
Що куди тобі – ми, змії!
Проти них ми ще не злії,
А плохіші іздамося...
Так ось слухай: завелося
З тих-то чуд одно Чудерство,
На велике людям здерство,
Із трьома ажно губами...
Як іздійме свої плями,
То на кожну хавтурів

Аж по сотні кораблів
Забирає...

Загадай,
Хай він їде у той край
Та руди з його добуде,
Мовто легше тобі буде,
Як її ти із півложки
Натщесерце вип'єш трошки.
Ще-бо слухай, моя мила:
У руді страшна тій сила, –
Хто її хоч із краплину
Покуштує, ту ж хвилину
Мусить вмерти...»

«Знаю, знаю,
Я тепер його спутляю!
Як з Чудерством тим уражим
У бої він не поляже
І руди-бо привезе,
То я знатиму там вже,

Що і як йому казати...
Буде добре мене знати!»

Умовляючись, з обох
І не чув, як це – торох!
Це у брами кінь заляскав,
А Трьомсин кільцем забрязкав.
Як учули ж – де що й ділось,
А вона ж то ізвалилась
Враз на ліжко те погане
Та і стогне, безталанна,
Мов ось-ось чортяка-зух
Зараз випре з неї дух.

А Трьомсин ось убігає
Та до неї припадає:
«Неню мила, та це ж я
Борошенця, що твоя
Хвора душенька бажала,
Я привіз-таки чимало».

Та й кладе той лантушок,
А її ось з подушок
Обережненько підводе,
А вона вже і заводе:

«Ой синашу, моє серце,
Не допоможе борошенце!..
Мов крижина та холодна,
Чорна гадина голодна
Вкруги серця повилася,
Наче п'явкою впилася
Та і ссе його...

Ой Боже!

Тільки от що і допоможе:
Десь у морі-океані
Єсть чуда розпрепогані –
А одно з трьома губами,
Не скажу тобі, де саме...
Це коли б поїхав ти
Та добув з його руди,

А я б випила хоч трошки
Натщесерце із півложки,
То б ту гадину зморила
Та й ураз оздоровіла».

Він їй:

«Мамо, я сьогодні
Це і рушу, хоч в безодній,
А Чудерство я, рідненька,
Задля вас знайду скоренько».
Попростився, виходжає,
Аж ось коник і питає:
«Що, козаче, а чи всіли,
Чи живу ще захватили,
Не на лаві?»

«Тобі смішки!

Тут впада ж це без замішки
Знов рушати зараз нам».
«Ік яким це ще чортам?»

«Не к чортам, а може, знаєш,
Так мене ще і пораєш.
Десь у морі єсть Чудерство,
На велике людям здерство,
Із трьома ажно губами...
Я не знаю, де це саме...
Престрашенне, гірше Змія!
Так нам треба чудасію
Ту ось їхати – забити
Та із неї наточити,
Щоб то неньку від біди
Одозволить, нам руди».

«Це ось діло саме наше!
Що то буде того краще,
Як людей нам захистити?
А руди що наточити –
Це безділля... Та дарма,
Ось-бо слухай обома:
Йди це зараз до комори,

Там побачиш три якорі
Та арканів три жмути,
Так, не гаючися, ти
Всю ту зброю забирай
Та до мене і таскай».
Наш лицар метнувся скоро,
Притаскав оті якорі,
Чи страшеннії гаки,
Уторочив в тороки,
Арканами укрутив,
На сіделечко скочив
Та і рушив помаленьку,
Бо було-таки важкенько.

V

Сіло сонце за лісочком,
Трьомсин їде холодочком,
Малахаєчкою має,
Мов коня-то підганяє.
Ось і море.

Доїжджає,
Зупинив коня на кручі,
Ходять хвилі скрізь ревучі,
Тільки й видко – сама піна,
Ні коневі клаптя сіна,
Ні самому попоїсти.
«Доведеться в дурнях сісти,
Заблукав, як той бурлака!» –
Дума він, а кінь й балака:

«Гей, лицарю, не смутися
Та навкруги роздивися;
Он поглянь, стоїть там хатка,
В тій же хатці паніматка,
Хоч стара вона й погана,
Подорожнім – аби шана,
Хліба шмат, кришеник сала.
Та соломи щоб прослала...
Ось іди ти в ту хатину,
Я ж чкурну на Україну,
Добре за ніч напасуся,
А як на світ – я й явлюся»

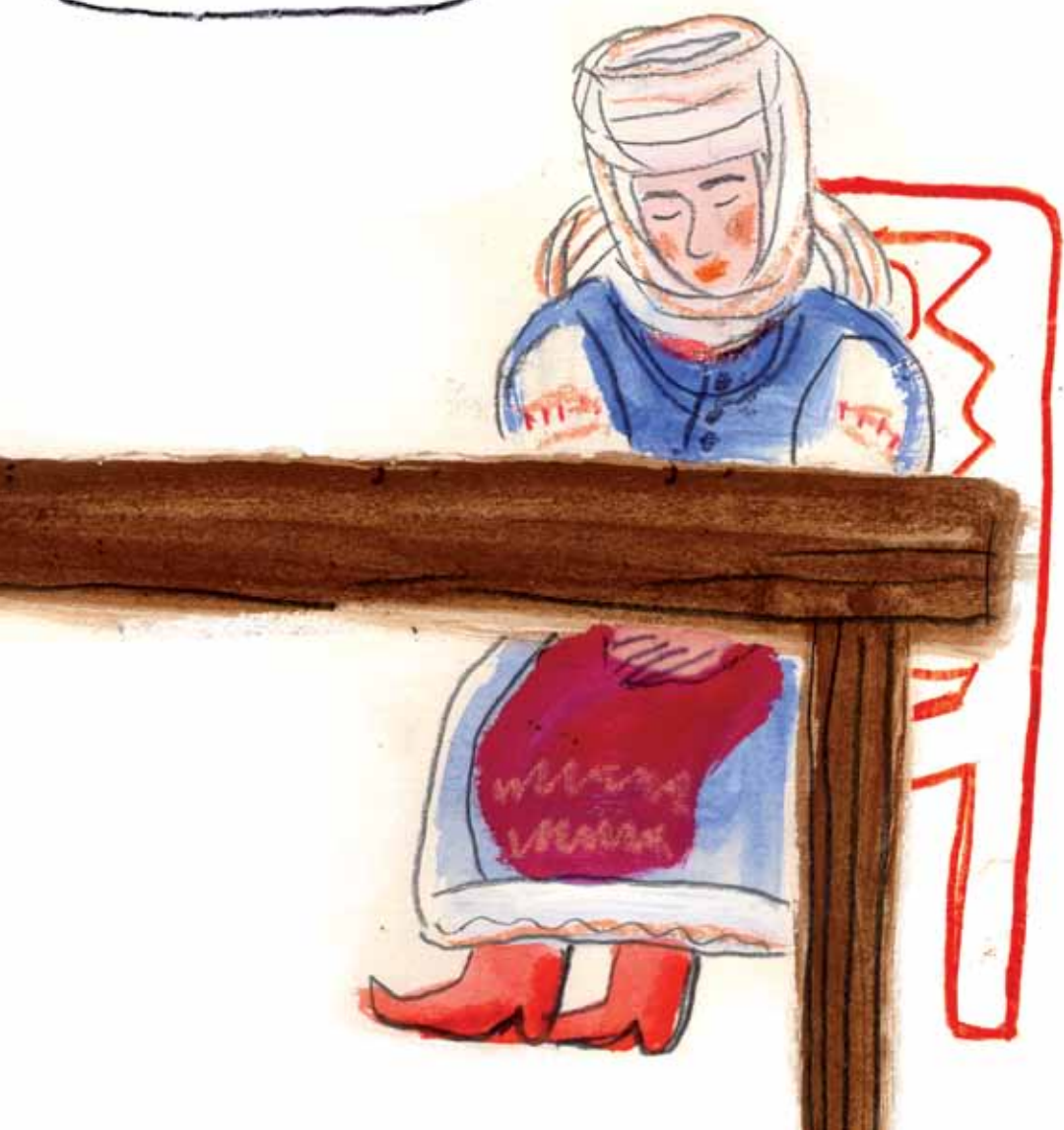
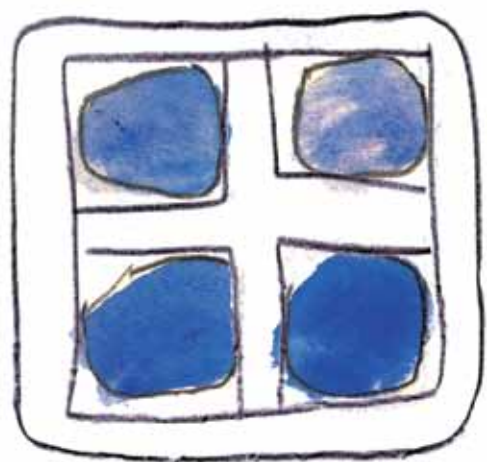
Він пуска коня по волі
Погуляти в чистім полі,
Сам іде у тую ж хижку,
Що стояла на моріжку.
Стукнув в двері – відчинились,
Із кутка «святі» дивились;
Баче – люди християне,

А не що-небудь погане.
Входе в хату, роздивився,
На «святих» перехрестився
Та й хазяйці дав чолом.

Як погляне ж – за столом.
Наче ясна та зірниця,
Чорнобрива, білолиця
Побивається краса...
Мов та ранняя роса,
Сльози очі їй укрили,
Ясний погляд засмутили,
І той погляд мов неначе
Ліг на серденько козаче.

Він козацький звичай знає,
На красу не потурає,
Чи то виду не дає,
Що вже серденько тее...
Просе в баби попоїсти,

Сам же дивиться, де б сісти
Та ладніше примоститись,
На красу ту надивитись.

Баба й каже:

«Ой синашу,
Ти не знаєш лихо наше!
Зле страшне Чудерство в морі
Задало нам лиха-горя...
Полонило воду й сіль,
Розтеклись люди відсіль,
Тільки я одна недвига
Проживаю, мов суціга,
В самотині тут одна,
Поки прийде смерть страшна,
Та й велике те Чудерство
Робе в нашім царстві здерство!
Як не вишлють кожен ранок,
Саме так, як на сніданок,
Злому дівчину пожерти,
Зараз має скрізь заперти

У ключах погожу воду...
Горе тяжке тут народу!
Всіх дівчаток вже прибрало
Ще й царівни забажало...
Це її на пожер злу
Привезли це молоду.
Подивися, як ридає
Та недолю проклинає...
Сядь із нею, повтішай,
Люте горе їй розмай,
Я ж тобі вже услужу
Та яєшеньку спряжу».

Миттю бабка заходилась,
Скоро хатка закурилась,
А Трьомсин ось проворненько
До царівни сів близенько,
Рученята їй стискає
Та отак її благає:
«Кралю мила, моя люба!

(Бач, не дура в його губа)
Ось не плач-бо, не ридай,
Оченьток не теряй;
Хай тоді-бо вже заплачеш,
Як мене ти не побачиш,
Ще ж це, поки живий я,
Не ридай, красо моя!
Завтра те страшне Чудерство
Ось покличу я на герцтво,
Хто ж в бої із нас поляже –
Вранці діло нам покаже».

Стихла краля, осміхнулась
І до його пригорнулась;
Діло йде у них ладненько,
Розмовляють веселенько,
Розгулялась його мила...
Ось й яєшенька поспіла.

От як трохи підживились,
Повставали, помолились,
Він і каже:

«Слухай, мила,
Буде вранці вража сила

Те Чудерство виходжати,
Може, буду кріпко спати,
Так буди мене якмога,
Бо втомився я з дороги».

Полягали, де хто знав,
Я того не підглядав.

От ще сонечко не вмилось.
А царівна вже й схопилась,
Хоч привикла довго спать...
Так дається горе знать,
Не дає й утробі ситій
Супокою в білім світі,
А не то, щоб сиротині
При лихій-гіркій годині.
Зараз тільки ось схопилась,
У кватирку подивилась:
Синє море спокійненьке,
Вирять хвилі веселенько,

Жайворінка десь співає,
Божий мир розвеселяє.
Не подумав би ніяк,
Що така тут манія!

Ось умилася скоренько
Та, прибравшись чепурненько,
Вже хотіла ізбудити!
Баба ж каже:

«Погоди ти,
Хай ще засне молодець,
Ти ж озьми лиш гребінець
Та поськай йому в головці».

Краля сіла на ослонці,
Гребінець взяла з полиці
Та й потупила очиці...
Чи то діло ж пак княгині
Ськати в голівці козачині?..
У голівці йому ськає

Та тихесенько співає:
«У мойому огороді
Зацвіли нагідки,
Тим тебе я полюбила,
Що не знаю й відки».

Вже ось сонце височенько,
Вже царівна і смутненька,
Це ж одразу потьманіло,
Синє море зашуміло,
Ясне сонечко сховалось.
Лихо зразу таке склалось!..
Гоне хвилі на хатину,
Коте піски хуртовина...
Це одну вже зле Чудерство
Зведе губу на прожерство.

Бідна плаче та ридає,
До Трьомсина припадає:
– Встань-бо, милий, пробудися

Та на море подивися,
Вже Чудерство зле виходе,
А тобі мене й не шкода?
А Трьомсинові байдуже,
Спить козак собі чим дужий!

Це ж земля немов двигтить,
З степу кінь його біжить.
Як побачив таке горе,
Що лютує отак море,
Понапнувся та як скочив –
Враз до хижки і доскочив.
Не своїм гласом заржав,
На Трьомсина нагукав:
«Гей, хазяїну, й не чує,
Як тут море вже штурмує!
Бач, заспався, ну вставати,
В чисте поле поїжджати,
Бо Чудерство ось тебе
Скоро в лапи ізгребе!»

Враз Трьомсин тут ісхопився,
Нашвидку перехрестився.
Кінь готовий вже стояв,
Він на його як упав –
Та й подався у чисте поле.
Розходилося дужче море,
Вже Чудерство дві губи
Підіймає на диби.

Як углядів бідолаха,
Що яка страшна та птаха,
Острахнувся та й подався...
«Що це, ти немов злякався?
Кидай зразу два гаки
Та націлься, щоб руки
Нам свої не каляти
І відсіль не утікати!» –
Каже кінь.

Трьомсин гаки
Відчіпляє з-під луки,
Як пошпуре – прямо в пельку...
«На ось, чортова петелька!»
Зачепив обидві губи,
Аж посипалися зуби
У поганой тварюки,
Потекло з його тванюки,
Мов у прірву повесні...
Потягнув Трьомсин до себе,
Це ж ось трохи не під небо,
Зле Чудерство третю губу
На його пуска ось згубу.

«Стій, погана, вража сило,
Не гаразд ще зачепило?..»
Як пошпуре гак послідній,
Не побачив й світу бідний!
Потягло Чудерство в воду
Їх обох на прохолоду,

Потягло на саме дно
За собою у багно.

«Ей, держися якомога,
Вже-бо смерть біля порога!
Ось я трошки понапнуся
Та на свій світ стрепенуся», –
Мове кінь йому стихенька.
Він вмотав аркан міцненько,
По-циганськи нахилився
І не вздрів, як опинився
Миттю ось на перелозі
Та й чкурнув вдовж по дорозі,
Зле ж Чудерство за собою
Поволік він пилюгою;
Та й незчувся, не згадав,
Миль як з сотню одшмагав.

«Ну, давай тепер спочиньмо
Та Чудерство це покиньмо!
Бач-бо он мене як мило,
Наче снігом, всього вкрило», –
Каже кінь.

Трьомсин злізає
Те Чудерство одчіпляє,
Та, руди з його вточивши,
Із хвилину відпочивши,
Він додомоньку махнув,
Про царівну ж і забув.

А вона-то, моя люба,
Як побачила, що згуба
Вже минулася її
Від лихої манії,
І сміється, і ридає,
І танцює, і співає:

«Ой бабусю моя мила,
Та яка ж бо я щаслива!
Ой, піду я понад лугом -
Та зострінусь з своїм другом.
Будем в пароньці жить,
Будем Бога хвалить...»

Бідолашна й не гадає,
Що і гадки він не має
Про її красу дівочу,
Котру звів він опівночі.

VI

 крізь одразу стала чутка,
До царя досталась хутко –
Богатир якийсь-то їхав,
На Чудерство те наїхав,
Чи посів, чи полонив,
А царівну слобонив.

Цар той радий, ізбирає
Військо все та враз рушає
До тії у моря хати,
Щоб то зятя зустрічати,
Бо у його з давніх літ
Був покладений завіт:
Хто Чудерство те посяде,
Той на царстві його сяде,
А дочку його єдину
Забере за господиню.

Хоч приїхали і спішно,
Та нічого-бо не вийшло,
Бо вже зятя і слідочку
Не знайшли, сама в куточку
Та царівна ісхилилась,
Як росою, слізьми вмиласть...

От царівна з того разу,
Всі-то думали, що з глазу
Все хворіє, вередує,
Їжу всю царську ганьбує,
А пора от як прийшла,
Двох синів собі знайшла.
Не сховаєш в мішку шила,
Враз цареві «доложили»,
Підбрехали ще ік тому,
Буцім всім тее відомо,
Як з Чудерством злим вона
Прижила ті два сина.

Цар на всіх розлютувався,
Цілий день не угавався...
«Як? Та що?.. Моя дитина
Подалася злій личині
І від смерті, наче крамом,
Відкупилась кривним страмом?
Обезчестила весь рід...
Білий світ мені огид!
Ще ж ік тому обманила,
Що побив ту вражу силу
Невідомий богатир...
Підвела під монастир!
Мало смертної їй муки!
Відрубать по лікті руки!
Та й прогнать ледачий плід,
Щоб ізгинув її й слід!»

У царя усе готово;
Тільки змовив грізне слово,
Враз уже і приступають,

Білі руки їй втинають,
А малих її дітей
В'яжуть ззаду до плечей...
Бідна ж дрібні тільки сльози
Скрізь по батьківським порозі
Як ту росу божу, роне,
Щирим серденьком холоне.

Побрела ось, а синочки,
Наче Божі янголки,
З-за плечей в ній виглядають...
Думки й гадоньки не мають,
Що яке їм склалось горе
Від людського наговору,
Йде та плаче безталанна;
Спека ж, Боже, несказанна,
А води хоч би краплина,
Хоч єдина б росина,
Смажні губи окропити,
Трохи смагу утушити...

Сіла бідна спочивати,
Діточок погодувати
Та й заплакала, небога:
«Чи я винна це у Бога,
Чи маленькі оці дітки,
А чи батько, не знать відки,
Що він щедрий та єдиний,
Не заступе сиротини?»

Гульк, аж баче – ось криниця
Недалечке, а водиця
Через край як не біжить,
Та як той кришталь блищить.
Бідна впала на коліна:
«Ні, тепер я не загину!
Єсть у мене там високо
Невсипуще Боже око,
Теж мене, мов батько й мати,
Не попусте загигати».
Так-то щиро помолилась,

До криниці нахилилась
Та й забула про дітей...
А вони із-за плечей
Бульк у воду...

Бідна мати!

Сліз нема вже і ридати,
Горе ж серденько стиснуло
Так сердешній, що й не чула,
Як в криницю ту упала...
Там, як трохи очуняла,
Баче – руки знов їй стали,
Глядь – і дітки позринали,
До матусі припливли...
Що за диво, поросли
Трохи з їх не парубійки;
Якби склалося до бійки,
Вдвох наклали б одинцю,
Хоч і доброму бійцю!

Поки ця в степу блукає,
Пристановища шукає,
Ось погляньмо, що і як
Поробляє наш козак.

Він до замку як добився,
До матусі доступився,
Віддає їй ту руду,
А вона, як на біду,
Так-то пахощі пустила,
Що й не хворому несила
Навернутися до неї.
От матуся вже цієї
І заводе препогана:
«Ой головка безталанна!
Певно, треба помирати...
Як же, синку, куштувати,
Хворій, погань мені цю,
Що тобі і молодцю
Закрутила вона в лобі?

Покуштуй, синашу, пробі,
А який у неї смак,
Та і скажеш мені: як –
А чи дуже-то нудна,
Може, синку, ще вона
Швидше тільки мене збаве,
Ніж здоров'ячка прибаве...»

Наш козак розвісив вуха,
Наче путню, її слуха,
Відіткнув та як сьорбоне...
Боже правий, враз холоне
Щире серденько козаче,
Ясні очі вже не бачать
В небі сонечка ясного,
А коліна ще до того
Гнуться прикро ік землі.

«Ой матусю, це мені, –
Так почав він говорити, –

Мабуть, більш не животіти!
Поховай мене, рідненька,
У діброві зелененькій,
Там, де бродять звірі дикі,
У скляній труні великій,
Та труну ту на цепах
В тій діброві на дубах
І повісь, немов колиску».
Мав було на що оперся,
Ні-бо, крижем розпростерся
На долівці й невтямки,
Що від рідної руки
Ця йому ісклалась зрада!
А вона-то рада, рада!
Враз із ліжка ісхопилась,
Мов у танці, закрутилась,
Плеше весело в долоні,
Він же ще й не прохолонув!
Та вже Змій ось уходяє,
Цю дурницю зупиняє:

«Ну, чого ти розходилась,
Ще хіба не вдовольнилась?
Треба честь йому віддати –
Як він мав заповідати,
Так його і поховаймо,
А тоді робім, що знаймо.

Хай козак же спочиває,
Хай вітрець його гойдає,
Я ж це трохи завернуся
Та піду лиш подивлюся,
Де-то мила його ділась,
Де з синами оселилась».

VII

4

ом же кінь його куняв,
Що хазяїна втеряв?
Чом йому не запоміг,
Хоч сказати б про те міг,
Жде яка його недоля?
Божа, мабуть, була воля!
К тому ж коник добре знав,
Що той віри б не поймав,
Якби він йому про мати
Що неладне став казати.
Він, сердега, тільки зчувся,
Що хазяїна знебувся,
Тяжко-важко заіржав,
Мов людина, заридав
Та й подавсь собі степами,
Скрізь своїми ж то слідами,
Аж на саме оте море,
Де на люте собі горе

Те Чудерство вони вбили,
Мав царівну де знайти,
До труни щоб привести
Та удвох поміркувати,
Може, як зарятувати
Та вернути на світ Божий
Вдвох Трьомсина вони зможуть.

Як до моря він достав,
Вже нічого не пізнав,
Бо, неначе та раїна,
Процвіла та вся країна,
Що страшенне те Чудерство
Мало взяти на прожерство.
Та не дуже кониченьку
Щось було-то веселенько,
Як своє побачив діло,
Гірко дуже-бо боліло
Щире серденько у його.

Розізнавши де у кого,
Що з царівною істалось,
Як із неї познущались,
Він, не гаючись, в дорогу
Рушив шляхом, що по нім
Цар колись-то із своїм
Військом гордо мав рушати
Пишно зятя зустрічати.

От як царство те минув,
Знову степом повернув.
Скрізь по скрізь по нім кружає,
Безталанної шукає.
Як іздибав же криницю,
Де цілющую водицю
Бідолашна ізнайшла
Та к здоров'ячку прийшла,
Тут вже просто її слідом
Він ударивсь, а к обіду
Опинився десь у лісі.

Гульк, аж скраю, на узліссі,
На полявині гарненькій,
Баче хатку чепурненьку,
Біля неї ж управлялась,
До хазяйства доглядалась
Жінка гарна, молода,
Засмучена та бліда.

Коник мій здаля пізнав,
Веселенько заіржав;
Молодиця ж як почула,
Рученьками ісплеснула,
Бо пізнала його глас,
Хоч і чула тільки раз.
Геть покинула все діло
Та до його полетіла,
Перед їм ось упада.
Та ридає-промовля:

«Мій ти коню, мій собою,
Де хазяїн твій, сокою,
Чи живий він, чи здоровий,
Де заніс він чорні брови?»
Кінь голівку тільки клоне
Та гарячі сльози роне...

Незабаром і сини,
Як два ясні соколи,
З полювання повертали,
Боже милий, які стали!
В батька наче улилися
Та ще к тому придалися –
Волос в волос, голос в голос,
Мов на ниві колос в колос!

Тут їм мати розказала,
Як Трьомсина вона взнала,
Хто вони й якого роду,

Всю лиху свою пригоду,
І каліцтво, і наругу,
І по батькові їх тугу...
Кінь ік тому ще додав,
Де з їх батьком полював,
Хто і як його ізвів...
«Вмер він, – каже, – не навіки,
Ще-бо єсть для його ліки,
Десь живуща та вода,
Та за тим тільки біда,
Що ніхто із них не знає,
Де вода та протікає.
Лиш орли оті ключі
Бачать з неба летючи...
Треба нам орла піймати
Та по воду ту послати,
Нею трупа покропити,
Батька можна б оживити».

Перегодом знов синам
Кінь говоре:

«Треба вам
Десь добути товаряку,
Чи вола, чи коров'яку,
Та, забивши, геть із неї, –
Тельбушки і все такеє –
Із черев повикидати,
Та тоді кого сховати
Треба буде з вас гарненько
У той толуб та пильненько
Доглядатись.

Як орли,
Орленята й соколи
Посідають на те стерво,
Так швиденько треба перве
Уловити орленятко;
То орел, його вже батько,

Буде жалібно прохати
Орленя те не чіпати.
Так отут-то царю-птиці
Наказати, щоб водиці
Він у викуп за птенця,
Задля нашого мерця
З каламарчик хоч приніс
Отсюди до нас, у ліс».

Тут одразу молодці
Подались на два кінці:
Той управо, той уліво,
А матуся їх щаслива,
Що їй доленька всміхнулась
Та надієнька вернулась
Перед батьком та людьми
Оправдитися дітьми,
Наче знов помолоділа,
Скрізь за коником ходила,
Про Трьомсина все питає,

Той як слід відповідає,
Що таке їм де лучалось,
Як де горенько траплялось
У славетних полюваннях,
У лицарських поїзжаннях.

А сини-то, соколи,
Скоро тура привели,
Зараз впорали як слід:
Як же саме на обід –
На сторожу молодці
Й залягли в тім толубці.
Не одну лежать годину...
Підійшла аж ось хвилина –
Хиже птаство налітало
Та на труп отой сідало.
Ну у шмаття м'ясо рвати,
Одне одно проганяти...
Тут один брат орленя,
Наче в кучі гусеня,

Хап із толуба за крильця,
Аж пошпетив йому пірця.

Враз все птаство згомозилось,
З трупу геть порозлетілось
Та давай у крик клеткати,
Молодців наших прохати
Відпустити орленя,
Бо то їхнє цареня.
Це ж з їх саме найстаріший,
Сизоперець найсивіший,
Ось крилами замахав,
До братів оповіщав:
«Гей ви, други мої милі!
Відпустіть моє невміле
Пташенятко незмисленне.
Я багатство незчисленне
Вам у викуп покажу».

«От що я тобі скажу, –
Брат один йому мовляє, –
Ми відпустим орленя,
І багатства нам не треба!
Ти високо із-під неба,
К нам на землю летючи,
Мабуть, бачив ті ключі,
Де вода ота живуща
Протіка в далеких пущах.
Ось ти нам її добудь,
То і маємо вернуть
Орленя, твою дитину».

«Добре, братчики, полину!
Тільки знайте, браття миле,
Що велике дуже діло
Загадали ви мені.
Ждіте завтра опівдні
На цім місті мене з нею».

Це ізмовивши, з своєю
Вгору зграєю піднявся
Та й з очей скоро сховався.

От на другий день всі чисто
Вийшли наші на те місто,
Сизоперця піджидають,
Їм же кінь оповідає:
«Додивляйтеся, хлоп'ята,
Щоб як часом вам завзята,
Хитра птиця, той орляка,
Та не втер, бува, кабаки!
Як води він принесе,
Так зробіте ви отеє:
Орленя те роздеріте
Та водою й покропіте.
Як вона йому поможе,
То то й буде вода гожа!»

Незабаром ворон кричє,
А за ним і сам маячє
Сизоперець із-під неба
Та несе, чого їм треба.
Ось спустився над землею,
Сів між зграєю своєю,
Браттям воду віддає:
«Відпустіть, – каже, – моє!»
«Підожди-бо, не спішись,
Та на це ось подивись», –
Каже старший та орлятко
Роздирає на два шматки,
Ось водою полива,
А воно й не колива...
Ой як це ж орел уздрів,
Одмах в хмару загвинтив,
Зграю всю свою покинув
Та один вже і полинув,
Де сам знав, у тенетри,
Пропадав там днів із три,

А четвертого ось дня
Приліта по орленя.
«Нать, – гукає, – козаченьки,
Це з тієї криниченьки,
І запевню, буде та
Вам живущая вода!—

Воду ось брати приймають,
Орленя те окропляють.
Тільки раз один крапнули –
І не вздріли, і не вчули,
Як воно вже й оживло
Та у небо й загуло
З сизоперцем вмісті батьком,
Їм про його ані гадки,
До матусі поспішають,
Ту їй воду віддавають,

Кінь давно вже наготові
Ось рушати ік діброві,

Де Трьомсин в скляній труні
Спочива в мертвовім сні.
Посідали, підкріпились,
А як Богу помолились,
Коник їх усіх забрав,
Стільки видко почухрав
У далеку дорогу
До хазяїна в помогу.

VIII

Н

е скажу, коли приніс
Коник їх у темний ліс,
Чи в діброву зелененьку,
Де Трьомсин собі тихенько
У скляній труні гойдався
Та дня суду дожидався.
У діброві ось як стали,
Враз труну ту розіскали,
Та й на прочуд же дивна
Кришталева та труна!
По вуглах, де кановання,
Золотее риштовання,
А ізверху все литі
Леви сяють золоті.
Тихо вітер повіває,
На цепах труну гойдає,
А Трьомсин в ній як живенький,
Наче дрімле молоденький.

Зараз браття з труни кришу
Геть звергонули ік бісу,
Труп тихенько покропили
Та й стоять, покам'яніли...
Богатир-бо уставає
Та стихенька промовляє:
«Ху, та як же я заспав,
Наче й трохи задрімав...»
Далі що вже вам казати,
Всяк-бо має теє знати,
Що і як воно ведеться,
Як із родом рід спіткнеться.
Обнімались, цілувались
Та друг дружки все питались,
Що було з їм, поки в ліс
Їх Господь до купи зніс.

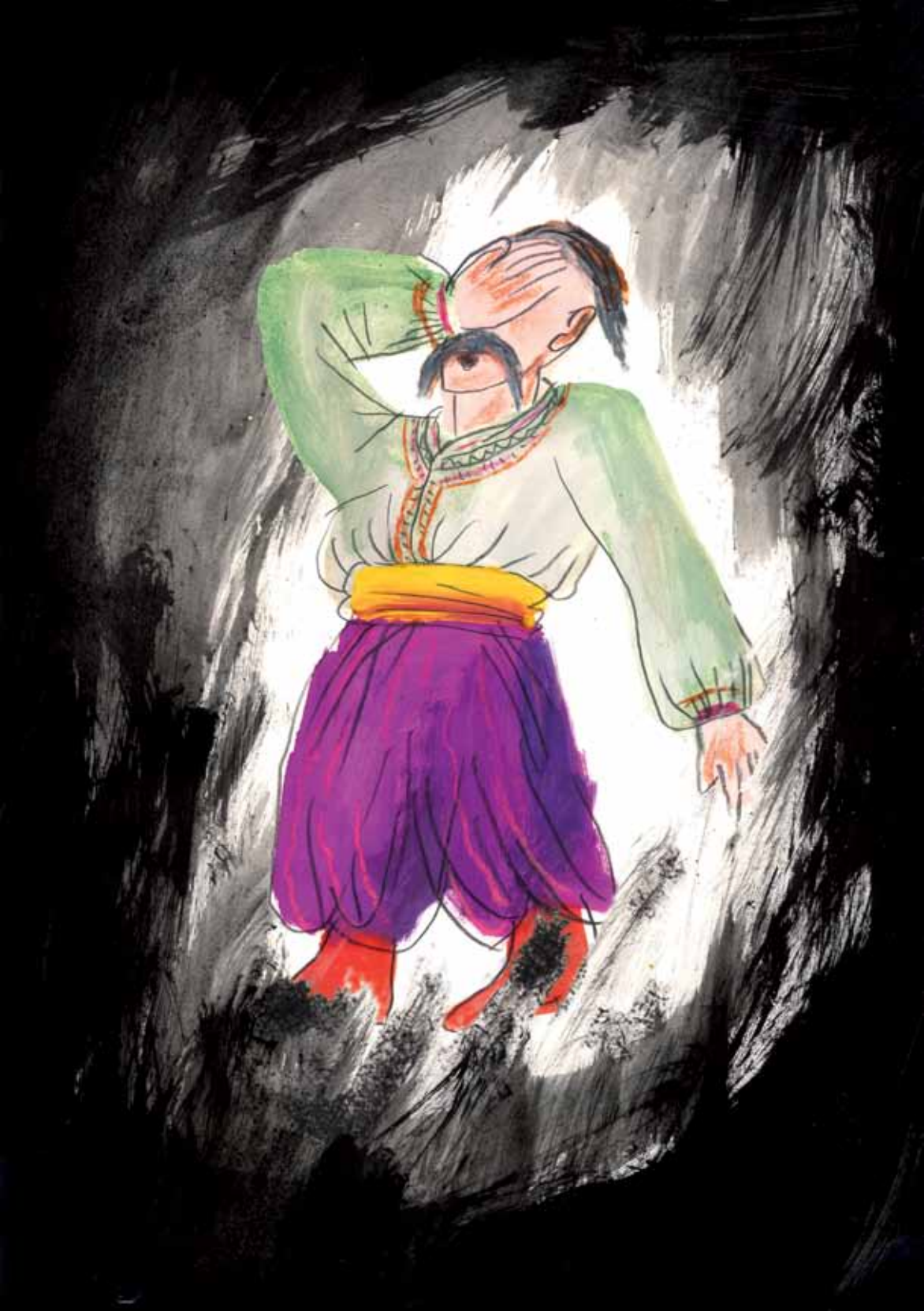
Як усе ось розпитали,
Друг про дружку усе взнали,

Браття й кажуть:

«А що, тату,
Як ти мислиш покарати
Злого Змія-лиходія,
Що тобі так заподіяв
Із тією...»

«Цитьте, діти,
Не мені її судити...
Ви тепер вже не маленькі,
Ось рушайте-бо скоренько,
Батьківщину відберіте
Та, що хоче, те й робіте
З лиходієм моїм злим,
А управившись із ним –
В замку добре єсть хазяйство, –
Дороге беріть убранство,
Та глядіть, не обаряйтесь,
А якмога поспинайтесь,

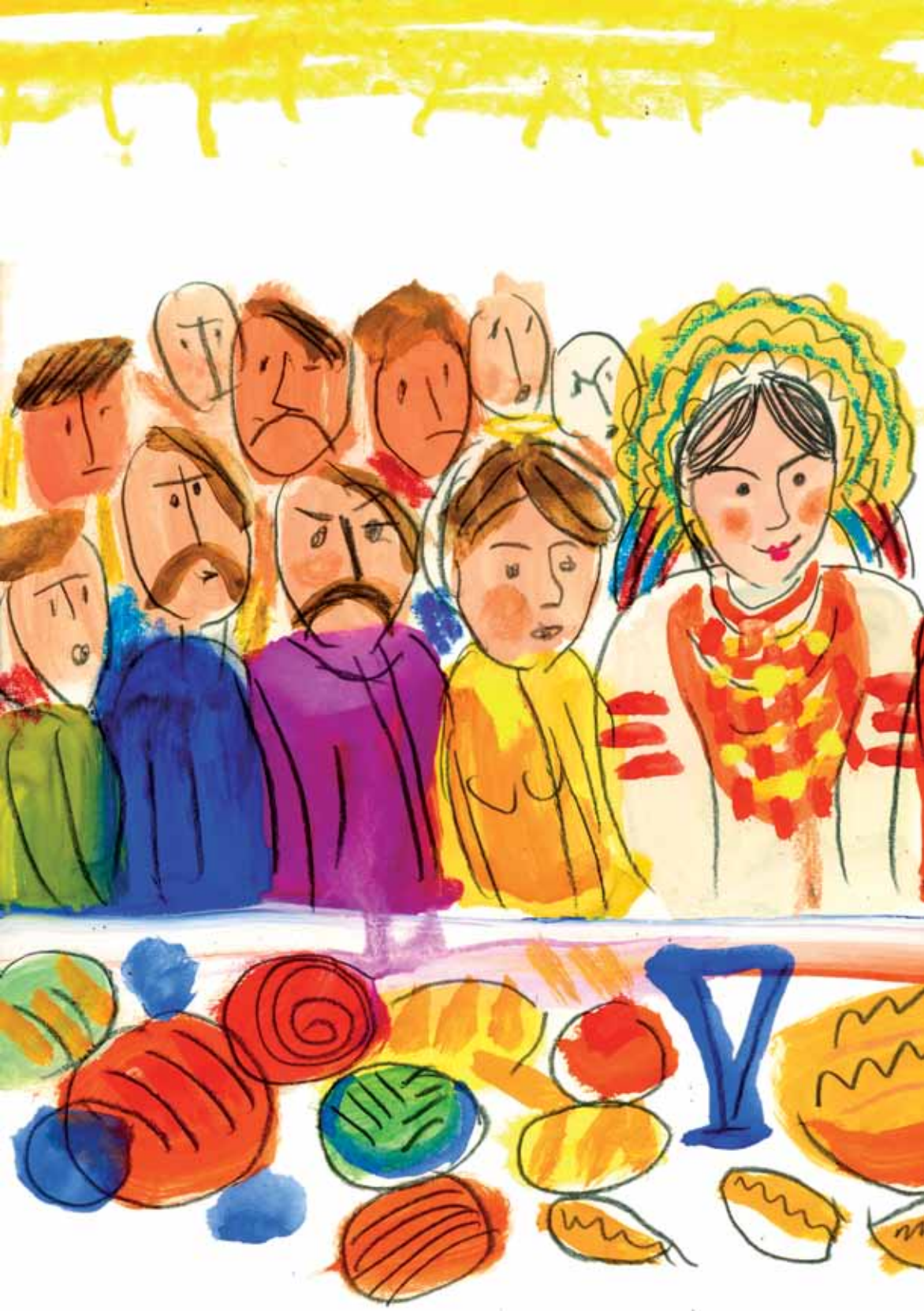

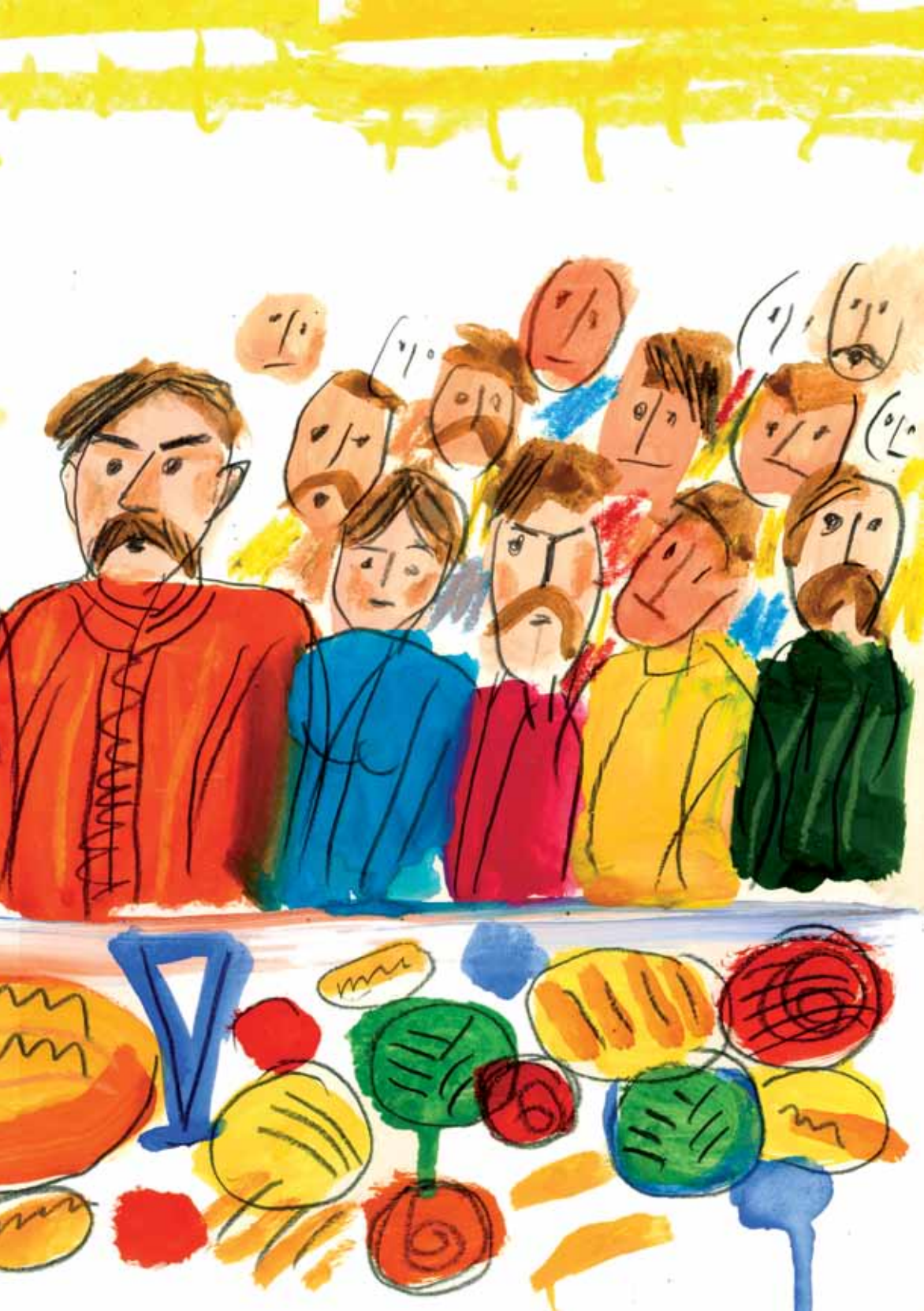

Бо, як звернетесь, до діда
Ми у гості всі поїдем,
Щоб матуся справдилась,
Вами чесно похвалилась,
Він же клятьбу з неї зняв,
За дочку ізнов прийняв!»
Добрі хлопці наші скоро
Все управили проворо,
Змія зараз же забили,
Труп поганий іспалили
Та і попіл розмахали
Скрізь по вітрові, а далі
Й за бабусю люб'язненьку
Узялися хорошенько...
Так управившись, із спадків
Понабрали, що їм батько
Наказав, та й подались
Знов із скарбом тим у ліс.

От убравшись – як пишно
Всі і рушили неспішно,
Як коліну слід царському,
Цілим поїздом, ще к тому
Ізвістили і царя,
Щоб він ждав богатиря,
Зятя славного свого...
Про лицаря ж вже мого
В царстві тім та ще і скрізь
Славні слихи рознеслись,
Так що навіть і дитина
Кожна чула про Трьомсина.

Цар той радий, як маленький,
Повелів ураз хутенько
Знову військо избирати
Та підданство ізганяти,
Щоб ще з більшою пихою
Всім, бач, їхати тудою,

Відкіля Трьомсина ждали,
Та щоб дома не гуляли
Хлібопеки, кухарі,
Всі царськії поварі,
А готовили обід
Превеликий на весь світ.
От як з'їхались до міста,
Все пішло у їх під мислі,
Про старе немов забули,
Аж нічим не спом'янули,
Далі сурми засурмили,
Довбиші в котли забили,
Цар очима всіх обвів
Та й підданствові з'ясив,
Щоб тепер богатиря
Всі це мали за царя.

Сурми знову засурмили,
Довбиші ізнов забили,
А підданство пометало
Все шапки та іскричало:
«Хай царює многа літа
Наш Трьомсин, аж поки світа
Сонця буде на землі,
З славним родом!»

Та й пішли

Страви царської вживати
Та царів поздоровляти,
І старого, і нового,
Всі до несмисля малого.

Там пили усі, гуляли,
Добрі мислі собі мали,
Випивали скільки мочі
Аж до самої півночі...

Мужики – то конівками,
А баби – ті вже чарками,
Всіх гіркенька не минала,
А кому здавалось мало,
Той ішов під самий чіп,
Не кричали йому – чіп1.
Деякі понабирались,
Що й додому не добрались;
Між такими був і я,
Каюсь, братія моя!

СЛОВНИК ДІАЛЕКТНИХ І ЗАСТАРІЛИХ СЛІВ

Бакай – калюжа.

Банити, побанити – мити, помити.

Богатирі, кажуть, живуть десь у пущах, по границях, що стережуть християнську землю від зміїв. Ото, який змій, бува, прорветься на наш край, то богатир наздожене його та й заб'є. То їх така служба у Бога. (*Примітка Манжури*).

Бурун – велика хвиля.

Волошня – волохи.

Гася – веселка.

Гони – бо сажнів.

Грешня – греки-колоністи.

Жлукто – діжка, довбана з величезної колоди для прання білизни.

Запорожжя – в значенні: Запорозька Січ.

Зіньківка – козацька люлька.

Ізірнула – світова зірка сходе, кажуть, з моря, а заходе у море.

(*Примітка Манжури*).

Іллі – день святого пророка Іллі, 2 серпня.

Ільвине – левине.

Калавури – караул.

Калюка – болото.

Камлик – калмик.

Канцур'я – шматочки.

Катлама – коржі, варені у лою; чабанська їжа. (*Примітка Манжури*).

Кватирка – вікно, віконне скло.

Келеп – старовинна ручна зброя, що має форму молота на довгому дерев'яному держаку.

Кімла – калмики.

Кривавиця – кров.

Крюк – гак.

Макортети – котловини.

Манія – мара.

Мара – страшидло, пугало.

Меженне – між собою.

Мир (*староукр.*) – світ.

Муравський шлях – найбільш відомий великий торговельний шлях, який проходив по вододілу Дніпровського та Азовсько-Донського басейну; тягнувся від Тули повз Курськ, Белгород у Слобідську Україну, потім через Оріль на Запорожжя, де через річки Самару, Вовчі Води та Конку, нижче Конки виходив за козацькі вольності й тягнувся до Перекопу. Йшов цей шлях «муравою» (тобто травою), минаючи переправи через великі річки, переважно безлюдним степом.

На прожерство (*староукр.*) – на поживу.

Німота – німці-колоністи.

Ню – їй.

Перекалки – рівчаки або струмки поперек шляху.

Петра, Петрівка – Петрів піст (обмежується днем святих первоверховних апостолів Петра і Павла, 12 липня).

Покрова, Покрівонька – свято Покрови Божої Матері (14 жовтня); одна з назв Божої Матері та її ікони. На честь Покрови Пресвятої Богородиці на Запорозькій Січі завжди влаштовували церкву, кожну важливу справу починали після молитви Пресвятій Богородиці, носили при собі «тілесний» хрест із зображення Божої Матері.

Потебенька – шкіряна повсть збоку сідла.

Поськати, ськати – бити воші.

Сажень – міра довжини, приблизно 2 м.

Сакви – шкіряна торба.

Синод – найвищий церковний орган, друга влада після царської.

Слихи (староукр.) – чутки, слухи.

Смага – сухість губ.

Стребити – знищити (від староукр.: истребить).

Сугак або **сайгак** – білорога антилопа.

Суховій – сухий вітер з-під сонця. (Примітка Манжури).

Тельбушки – нутроці, кишечки.

Тетеря – козацька їжа у поході (примітка Манжури); страва з борошна і пшона.

Тічок – втопане місце, де б'ються. «Дути тічок» – пробувати силу. (Примітка Манжури).

Тороки – шматок полотна з бахромою, бахрома.

Чіп – те ж, що «зась». (Примітка Манжури).

Чміль (староукр.) – джміль.

Чудерство – чудовисько.

Шаг – стара монета вартістю півкопійки.

